

QARAQALPAQTIN BAY MIYRASI

Orazalieva Gúljayna Sabit qızı.
Ózbekstan Mámleketlik Konservatoriyası
Nókis filialı, “Ulıwma kásiplik hám
social gumanitar pánler” kafedrası
muzikatanıw qánigeligi 3-kurs studenti.
E-mail: orazalievaguljayna@gmail.com
Ilimiy basshı: Kamalova G.M

Annotciya: Bul maqalada qaraqalpaq xalıqınıń milliyliǵı, qosıqları keń túrde táriyiplep kórsetilgen.

Tayanış sózler: Mádeniyat, saz ásbap, nama, shákirt, janr, ótmish, xalıq

НАСЛЕДОВАНИЕ БОГАТОГО КАРАКАЛПАКА

Аннотация: В данной статье подробно описаны национальность и песни каракалпакского народа.

Ключевые слова: Культура, музыкальный инструмент, музыка, ученик, жанр, прошлое, народ.

THE RICH HERITAGE OF KARAKALPAKSTAN.

Annotation: This article describes in detail the nationality and songs of the Karakalpak people.

Keywords: Culture, musical instrument, music, student, genre, past, people.

Xalıq qosıqlarınıń tiykarı uzaq ótmishke barıp taqaladı. Sebebi qosıqlardıń payda bolıwı hám jangá jaǵımlı nama ırǵaqlarına estetikalıq bay mazmunǵa iye bolıwı bul óz-ózinen payda bolmaǵan. Xalıq óziniń basıan ótkergen hár qıylı tariyxıy waqıyalarǵa bay turmısın, ruwxıy kewil keshirmelerin hám psixologiyasın qosıqlar arqalı sáwlelendiren. Adamlardı hár tárepleme estetikalıq zawıqqa bóleniwine qosıqtıń tásiiri oǵada kúshli bolǵan. Ápiwayı hám jaydarı sózlerden quralǵan qosıqlar barlıq waqıtta adamnıń ómirge, gózzallıqqa degen súywshiligin arttırıp, óziniń eń jaqsı ideyaları menen xalıqtı tárbiyalap keledi. Bunday qosıqlar Watandı qádirlewge shaqıradı, miynetke degen súyispenshilikti arttıradı hám júreklerde muhabbat sezimlerin oyatadı. Sebebi qosıq hám saz arqalı insan quwanışın, shadlıǵın, qayǵısın, arzıw-ármanların, ishki sezimlerin shıǵara alǵan. Qosıq adamdı sıyqırlap alatuǵın kúshke iye ekenligi hámmege belgili. Sonlıqtan da sóz benen jetkere almaǵan nazik oyların saz arqalı jetkeren.

Xalıq qosıqları xalıqtıń turmıs tirishiligi menen birgelikte tıǵız baylanıp, rawajlanıp kelgen. Olar hár qıylı toy-tamashalarda, geshteklerde atqarılgan. Bir awılǵa jıraw, baqsı, qıssaxanlar kelse alıs-jaqın awıllardan adam qalmaq qurǵa jıynalǵan. Jıynalǵan jámaát milliy dóretpelerimiz bolǵan dástanlarımızdı, xalıq qosıqları menen namalarımızdı úyilip otırıp tuńlaytuǵın bolǵan. Mine usınday mádeniy dem alıslar, sol waqıttaǵı xalıq turmısında úlken tárbiya mektebi bolıw menen birge, olarǵa ruwxıy baylıq inám etken.

Xalıq dóretpeleriniń hámmesi awızeki túrde áwladtan-awladqa, atadan-balaǵa, alıs-alıs awıllardan izlep kelip ustaz-shákirt túsiw jolı menen biziń zamanımızǵa shekem jetip kelgen. Muzıka miyrasınıń dóretiwshileri, saqlawshıları, qosıqshılar, sázendeler hám de basqada xalıq dóretiwshileriniń wákılleri ásirler boyı xalıqtıń kórkem-óner miyrasın esinde saqlap kelgen. Xalıq arasında muzıka ónerine degen qızıǵıwshılıq júdá kúshli bolǵanlıǵı sebepli, muzıka mádeniyatı jaqsı rawajlanıp kelgen. Xalıqta hár qıylı dárejedege talant iyeleriniń dóretpeleriniń ishinde xalıq júreginen orın iyelegen shıǵarmalarınıń eń hasılları saqlanıp, usı kúнге shekem jetip, búgingi atqarıwshılardıń repertuarlarında tiykarǵı orınlardı iyelep kelmekte. Sebebi bul dóretpelerde ideyalıq mazmunı jaǵınan xalıqtıń aqıl-oyı, arızıw-ármanları, keleshekke bolǵan umtılısları sáwlelengen. Sonıń menen birge xalıq qosıqları xalıqtıń tariyx aynası bolıp, milletimizdiń ózligin ańlatıp turadı.

Qaraqalpaq xalqınıń kórkem-óneri álwan túrli qosıqlarǵa hám hár qıylı awızeki dóretpelerine oǵada bay bolǵanlıqtan, kóp jıllar dawamında biybaha baylıqlarǵa iye bolǵan, xalıqtıń turmıs tárizinen kelip shıqqan, kewil keshirmelerin bildiriw menen birge, tereń tariyxıy dereklerge iye. Sebebi xalıqtıń basınan ótkenleri xalıq qosıqlarında jarqın kórinislerin tapqan.

Qosıqlarda ápiwayı xalıqtıń turmıs haqıyqatlıǵı anıq kórinedi. Awır dáwir waqtında dórelgen bunday hasıl dóretpeler óziniń qunın usı kúнге shekem joǵaltpaǵan. Xalıq óz qosıqlarına húrmet penen qaraǵan hám qádirlep saqlay bilgen. Atababalarımızǵa ruwxıy mádet baǵıshlaǵan awızeki xalıq dóretpeleriniń esap-sanı joq. Filologiya ilimleriniń doktori N.Dawqaraev “Qaraqalpaq xalqı - óziniń qayǵılı kúnlerinde de, quwanışlı kúnlerinde de qosıqsız, saz-sawbetsiz, awızeki poeziyasız jasay almadı”- dep jazǵan. Qosıq adamǵa tuwılǵan waqtınan baslap joldas bolǵan. Rus ilimpazı A.Belyaev 1903-jılı Sankt Peterburg Universitetinde 5-kurs studenti waqtında folklordı jıynaw ham izertlew jumısları menen qaraqalpaq awılların aralaǵan ham xalıqtıń qosıqshılıǵın kórip tań qalıp, olardı “Qaraqalpaqlar sahra búlbılleri” - dep atap ótken.

Bul haqıyqatlıqtı kórgen ilimpazlar biziń xalqımızdıń qosıq penen tuwılıp, qosıq penen jasaytuǵınına hám qosıq penen dúnyadan ótetuǵınına tiykarlanıp aytqan. Qosıq xalıq turmısındaǵı hár qanday tariyxıy ózgerislerge qaramastan xalıqtıń ruwxıy baylıǵı bolıp xızmet etip kelgen. Kórkem-óner xalıqqa zawıqlı ómir baǵıshlaw menen birge

óziniń tınımsız miyneti arqalı jaqsı turmıs keshiriwge talpındırıp, ruwxıy jaqtan qollar quwatlap, arızw-niyetlerine qaray jeteleydi.

Qaraqalpaq xalıq qosıqları muzıkasınıń janrlıq ózgesheligi menen kóp túrlilikke iye. Muzıkalıq janrı jaǵınan hár táreplemeligi menen tıǵız baylanısta bolıp rawajlanıp keliwi, qosıqlardıń tematikasınıń hár qıylı bolıwına baylanıslı boladı. Qosıqtıń poetikalıq tekstiniń mazmunına qaray nama dóretiledi hám bunday birigiw arqalı qosıq shıǵarmaları payda boladı. Qosıqta nama menen tekst birdey salmaqqa iye, hámde olar bir maqsetti orınlawǵa qaratılǵan. Hár bir xalıq qosıqlarında óz ara tıǵız baylanısta bolǵan nama dúzilisi menen poetikalıq tekst qatarları hár dayım birin-biri tolıqtırıp kelgenligi arqalı qunlı (kúshli) qosıqlar payda boladı. Namadaǵı frazalar teksttegi sóz qatarları menen duslasıwı nátiyjesinde melodiyalıq cezura payda boladı.

Xalqımızdıń «Qurı sóz qulaqqa jaqpas», - degen gápi namasız qosıqtaǵı sóz yadta saqlanıp qalmaydı. Qaraqalpaq qosıq qurılısında taqmaq forması bolmaǵanlıǵı sebepli aytım qosıqlar keńnen taralǵan. Bul qosıqlardı atqarıwshılar yadta saqlaw ushın hám onı xalıqqa inám etiw ushın namaǵa salıp aytqan. Demek, qosıq naması menen aytılsa ol umıtlımaydı eken. Qaraqalpaq xalıq dástanlarındaqı nasriy aytıluwı bet ashar, aytıslar dawıs tolqınlarındaqı ırǵaqlar menen tebrenip intonaciyalarǵa salınıp aytıladı. Qaraqalpaq xalıq namalarında xalıqtıń basınan ótkergen tariyxıy waqıyalar, dástúrler, aydın keleshekke degen umtılısları, eline degen súyispenshiligi, muhabbatqa sadıqlıǵı súwretlengen.

Qosıqlar kóp túrli bolǵanlıǵı sebepli olardı namasına, tekst qatarlarına hám xarakterine qaray bóliwdi muzıka izertlewshileri maqul kórdi. Bunday izertlew jumısı qaraqalpaq xalıq namaların muzıkalıq jaqtan talıqlaw jumısında ózbek muzıka izertlewshisi I.Akbarov oziniń “Qaraqalpaq xalıq namaları” toplamında bir qatar pikirlerdi bildiredi. “Qosıqlar hám dástanlar” dep ol qaraqalpaq namaların eki toparǵa bóledi. Sonıń menen birge bul namalardıń ózgesheligi haqqında ondaqı namanı ayırıqsha etip turǵan melizmler, ritmikál súwreti, ladı hám bul namalardıń basqa da tuwısqan xalıqlar muzıkası menen baylanısı haqqında muzıka talıqlawına zárúr bolǵan bir neshe anıqlama kirgizip bahalı pikirlerdi aytıp ótken.

Kompozitorlar xalıq qosıqların hám de umıtılıp baratırǵan namalarımızdı qayta islep, notalastırıp, bul qosıqlardı dúnya júzine tanıtadı dep isenim bildiremiz.